

87544

DİNLER TARİHİ DERNEĞİ YAYINLARI / 3

Dinler Tarihi Araştırmaları - III
(Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara)

2000. YILINDA HIRİSTİYANLIK
(DÜNÜ, BUGÜNÜ ve GELECEĞİ)

Ankara
2002

GÜNÜMÜZDE TÜRKİYE'DEKİ KELDANÎ KİLİSESİ

Yard. Doç. Dr. Kadir ALBAYRAK*

a) Keldanî Teriminin Etimolojisi

b) Keldanî Kilisesi veya Keldanî Âyin Usûlü

a) Keldanî Kelimesinin Etimolojisi: Keldanî (İngilizce Chaldean) kelimesinin etimolojisi tartışmalıdır ve araştırmacılar kelimenin kökeni, hangi dilden geldiği ve anlamı konusunda görüş birliğine varamamışlardır. Kelime etnik ve dinî (mezhebî) olmak üzere iki alana delâlet eder. Keldanî tabirine ilk kez Ahd-i Atik'te rastlanmaktadır. İbranice Tevrat'ta Kesdîm ve Keşdîm şeklinde geçmekte olan bu kelime fâtilhler/istilâcılar anlamına gelmektedir. Bazı araştırmacılar Keldanî kelimesinin kes diyarında oturan bir topluluğu gösterdiğini ifade ederler. Buna göre kes bir dağın ismi, sonundaki de ise beldeler anlamına gelen çoğul eki olmaktadır. Zamanla s harfi ş'ye dönüşerek Keşdîm hâlini aldı ki, bu da öldürenler (fâtikûn) mânâsına gelmektedir.

Bazı sözlüklerde Keşed şeklinde geçen Keldanî kelimesi develeri kesermiş gibi dişleriyle kesti, deveyi üç parmağıyla sağdı anlamını ifâde eder. Arapça'da Keşede filan denildiğinde tereyağını süttten arıttı anlaşılır. Bu durum Keldanîler'in çölde yaşayan, hayvanlarla uğraşan ve süt sağan bir kavim olduğunu gösterir. Keldanî tabirinin çalışmaya ve akrabalarına düşkün olanlar anlamına gelen Kuşud, Keşud ve Kâşed'den türemiş olabileceği de iddialar arasındadır. Diğer bir teoriye göre kelimenin aslı Kesîdîm veya Kesidîm; Hasîdîm veya Hasidîm'den gelmiş olabilir. Ayrıca Kerdîm'den geldiği ve bunun da Ekrad (Kürtler) demek olduğu ileri sürülmektedir. Ancak Keldanîler'in Sâmi kökenli bir kavim olduğu kabul edildiğine göre, bu tez pek tutarlı görülmemektedir.

İbn-i Nedîm'in Fihristi'de Kûsdanî, Kûzdanî, Kürdanî ve Keldanî tarzında zikredilmektedir. Ke'ın kesresi ile yazılan Kilde ise, Irak'ta göçebe çöl

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ehlinin bir bitkiye verdiği isimdir. Kelimenin eskiden Irak'ta, harplerde kavmin ileri gelenlerinin ve galiplerin kullandığı Keladine veya Keldaniyye adı verilen kölelerden türemiş olabileceği de ileri sürülmektedir. Arapça'daki bütün bu yazılış biçimleri arasında en çok tercih edileni ise, Kelde/Kalde veya Kelede'den geldiği ifade edilen Keldanî şeklidir. Bunun da Irak'ta, Fırat sahillerinde savaştan bir Arap emîri veya şeyhinin isminden türediği iddia edilir. Buna göre Kelede, Hz. İbrahim zamanında Asurlularla savaşmış ve Irak'ı onlardan kurtarmıştı. Sonradan gelen nesiller de onun ismine izafeten bu bölgeye Kelede demişlerdir. Kelede ismi İslamiyet'in ilk yıllarında Araplarca da biliniyordu. Haris b. Kelede b. Amr b. 'Allacı's-Sakafî Araplar'ın meşhur tabiiplerinden birisiydi.

Kalde isminin Kitab-ı Mukaddes'teki şekli olan Chasdim (Kasdim), Hz. İbrahim'in kardeşi Nahor'un oğullarından biri olan Chesed (Kesed)'den türeyen bir topluluğu göstermek için kullanılmıştır. Bütün bu değişik tezler içerisinde Keldanî kelimesinin semitik kök olan Kasadu (fethetmek)'den neş'et etmiş olması en kuvvetli ihtimaldir. Zamanla S ile L yer değiştirerek Keldanî kelimesi Kalde/Kaldi/Kaldu şeklini almıştır.

Kelde veya Kelede sözlük anlamı itibariyle sarp ve sert yer, bir şeyi birbiri üzerine yığmak, toplanmak, yığılmak, galiz ve şiddetli olmak, çakılsız ve molozsuz toprak gibi değişik anlamlara gelir. Terim olarak ise Keldanî; astrolog, müneccim, kâhin, büyücü ve sihirbaz demektir. Nitekim Daniel Kitabı'nda (II/1-10) Keldanîler sihirbaz ve kâhinler olarak nitelendirilmektedir. Aynı zamanda Fırat ile Dicle arasında, özellikle Babil ve Ur şehrinde oturan bir kavme isim olarak da verilmekte ve söz konusu bu bölgeye Kalde denmektedir. Kalde Günel Babilonya'da bir yer/ülke; Keldanîler de bu bölgede yaşayan insanların ismi olup, M.Ö. 626-539 yılları arasında hüküm sormuş olan Son Babil Krallığına da işaret eder. Tekvin'e göre Hz. İbrahim de Keldanîler'in Ur şehrinde çıkarılmıştır (XI/30-31, XV/7).

Hıristiyanlık'tan önce Keldanîler'in astroloji ve gökyüzü ile ilgili araştırmalarda, sâir kavimlere göre çok ilerledikleri, senenin 365 gün, 6 saat, 11 dakika olduğunu ve ay tutulmasını önceden hesapladıkları, dairenin 360 dereceye bölünmesini keşfettikleri ve bu bilgilerin daha sonra Mısır ve eski Yunan'a geçtiği bazı eserlerde zikredilmektedir. Keldanîler 7 günden oluşan haftayı da bularak, her bir günü bir gezegene tahsis etmişler, 7. günü de dinlenme günü olarak kabul etmişlerdi.

b) Keldanî Kilisesi veya Keldanî Âyin Usûlü: Hıristiyanlığın İran, Mezopotamya ve Mısır gibi Ortadoğu ülkelerinde nasıl yayıldığı konusunda detaylı bir bilgiye sahip değiliz. Mezopotamya ve Kalde Kilise geleneği, bu bölgelerin Hıristiyanlaşma tarihini Havari Aziz Thomas ve arkadaşları olan Aday, Agay ve Mara zamanına kadar geriye götürürler. Süryanîler, Mezopotamya bölgesinde, Suriye’de yaşadıkları için bu adı almışlarsa da, 38 yılında Hıristiyan olduklarında, Arâmî adını terkedip bunu putperest kalanlara bıraktılar ve bir mezhebi işaret etmek üzere Süryanî adını benimsediler. Yani bir ölçüde Süryanî kelimesi, Mesîhî/Nasrânî kelimesinin sinonimi olarak kullanılmaya başlandı. Bu gelişmeler Keldanî ve Süryanî Kiliseleri’nin başlangıcı sayılmaktadır. Dinî inançları kastedilerek Keldanî, Nasturî, Süryanî veya Ya’kubî denildiğinde; Doğu Hıristiyanlığı içerisinde ayrı ayrı mezhepler akla gelir. Aralarındaki farklılıklar Hz. İsa ve Meryem’e bakışlarında derinleşirken, litürjik pratiklerde önemli boyutlara ulaşmaz. Aralarındaki Kristolojik ve Mariyolojik farklılıklara rağmen, I. Dünya Savaşı’ndan sonra hepsinin de Batılılarca, Asurlular ve Asur Kilisesi diye adlandırılmaya başlandığı açıkça görülmektedir.

İlk Hıristiyan Konsillerini red veya kabul eden Kiliseler arasında Keldanî Kilisesi’nin adı geçmez. Çünkü bu dönemde Keldanîler’in ayrı bir kiliseleri yoktu ve Nasturî Kilisesi’nin içinde telâkki ediliyordu. Keldanî Kilisesi esasen Nasturî Kilisesi’nden doğmuştur. 431 Efes Konsili’nde aforoz edilen Nastur’un kötü ününü hatırlatmasından dolayı Nasturî terimi geçmişte ve günümüzde pek kullanılmaz. Ancak Nasturîler; Roma’ya bağlanmayı reddeden Keldanîler olarak, Keldanîler de; Papa’nın otoritesini kabul eden Nasturîler şeklinde nitelendirilebilir. Bu tarz bir ayrışma XVI. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır.

Doğu Hıristiyan dünyasında ön plana çıkan âyin usulleri genellikle beş ana grupta toplanmaktadır. Bunlar İskenderiye, Antakya, Ermeni, Keldanî ve Bizans Âyin Usûlleri’dir. Keldanî Âyin Usûlü adını antik bir yer olan ve Batılılarca Mezopotamya diye adlandırılan bölgeden alır. Ayrıca; Katolik Süryanî ve Ya’kubîler’den ayırmak için Doğu Süryanî Âyin Usûlü; Efes Konsili’nin (431) öğretilerini reddeden Hıristiyanları ifade etmesi için de Nasturî Âyin Usûlü olarak adlandırılır. Bu âyin usûlü Nasturî ve Katolik Keldanîler arasında ortaktır. Doğu Kiliselerindeki diğer âyin usullerine gö-

re Keldanî Âyin Usûlü biçim açısından daha sâdedir. Doğu'nun kendine has o ihtişamı bu âyinlerde görülmez. Kutsal metinlerden uzun parçalar okunmaz ve çok az sayıda azizin adı anılır. Âyinler müzik eşliğinde icra edilir; şarkı ve ilâhiler âyinlerin vazgeçilmez birer unsurudur.

Keldanîler Doğu Hıristiyanlarından olmalarına rağmen, Papa'ya bağlı olmaları hasebiyle diğerlerinden ayrılırlar. Çünkü Doğu Hıristiyanları Roma'nın otoritesini tanımaz. Kaldeli anlamına gelen Keldanî terimi, Roma'ya yeni bağlanan Kıbrıs Nasturîlerini asıl Nasturîlerden ayırmak için, dinî mânâsıyla ilk kez 1445'te Papa IV. Eugenius tarafından kullanılmıştır.

İslâm ve Türk idarelerinin değişik inançlara gösterdikleri hoşgörü, Haçlı Seferleri, Dominikan ve Latin misyonerlerinin faaliyetleri sonucunda, Doğu ile Batı Kiliseleri arasında temaslar başlamıştı. Kıbrıs 1192 ile 1489 yılları arasında savaş bölgelerinden kaçarak buraya sığınan, çoğunluğu Ege'li Hıristiyanlardan müteşekkil melez bir nüfus yapısına kavuşmuştu. Kıbrıs'lı Nasturîler'in 1222'den beri süregelen Roma ile birleşme arzusu nihayet, Papa'nın resmen ilân ettiği bir fermanla 1445 yılında gerçekleşmiş oldu. Papa; bundan sonra Nasturîlik'ten dönen Keldanîlere heretikler gibi muâmele edilmesinin câiz olmadığını ve bu günden sonra onlara Keldanî denileceğini ilân eder. Keldanî Katolik Kilisesi'ni doğuran kesin birleşme ise, XVI. yüzyılda meydana gelir. Nasturîler'de Patrikler evlenemedikleri için, amcanın yerine doğrudan yeğenleri geçiyordu. Bu da bazen, Patriklik makamına yetersiz ve olgunlaşmamış çocuk yaştakilerin geçmesine, bunların anne ve büyük kız kardeşler elinde oyuncak olmalarına yol açıyordu. Bu ve benzeri olumsuzluklara dur demek için 1552'de Keşiş Sulaka Patrik olarak seçildi ve onay/berat (pallium/Papalık giysisi) almak için Roma'ya gitti. Papa III. Julius 20 Şubat 1553'te Sulaka'nın Musul Patriği olduğunu ilân etti ve ona pallium verdi. Böylece Doğu-Batı sentezli yeni bir Kilise doğmuş oluyordu.

Keldanîler âyinlerini buldukları ülkenin/bölgenin diliyle icra etmelerine rağmen çoğunlukla Doğu Süryanice denen Keldanice'yi kullanmaktadırlar. İbâdet, dinî âyinlerin idaresi ve umumî duâlar için 16 âyinsel kitap kullanılır. Din adamları sınıfının litürjik giysileri oldukça basit olup, Batı'da ve Doğu'da giyilen giysilerin karışımı mahiyetindedir. Papaz ve Diyakonlar arkasında bir, önünde üç kızıl haç bulunan uzun, beyaz, Sudra denen bir

elbise giyerler ki bu, İsa'nın dikişsiz elbisesini andırır. Bele Zonara (Zünnar) adı verilen bir kuşak, omuza Orara adı verilen ipekten bir atkı atılır. Keldanîler Qurbana, Vaftiz, Papaz Atama ve Kutsama, Günahların Affı, Haç, Kutsal Yağla Yağlama ve Evlilik adı altında 7 âyini yerine getirirler. En çok Qurbana ile Vaftiz ayinine önem verirler ve bu ikisi Kilise Babaları tarafından öğretilmişken, diğerleri sadece kutsal emir ve düzenlemelerdir diye inanırlar.

Keldanîler'de Perhiz günleri şu şekilde sıralanır: Büyük Oruç elli gün, Havariler Orucu oniki gün, Meryem Ana Orucu ondört gün, Noel Orucu yirmibeş gün, Ninova veya Bereket Duası Orucu üç gün. Bu günlerde sadece sebze yemekleri ve bitkisel yağ kullanılır; et, süt, tereyağı, yumurta, balık gibi besinler terkedilir. Keldanîler'de günlük ibadetler Akşam (Rams-ha), Sabah (Lilya) ve İl. Sabah (Sapra) Duâsı olmak üzere üçe ayrılır. Keldanî Âyin Üsûlü'nde Kilise Takvimi tamamen özel bir şekil almıştır. Yıl Aralık ile başlar ve Kasım'ın sonunda biter. Kiliselerde kadın ve erkekler ayini ayrı ayrı yerlerde izlerler. Din adamı sınıfından olmayan kimselerin Kiliselerdeki kutsal yerlere girmeleri yasaktır. Kiliselerde mihrap Doğu'ya bakar.

Keldanîler'de din adamları hiyerarşisi şu şekildedir:

- a) Üç Diyakonluk (Vaizci Diyakon, Yardımcı Diyakon, Diyakon),
- b) Üç Papazlık (Papaz, Arkedikon, Korpiskopos),
- c) Üç Piskoposluk (Piskopos, Başpiskopos, Patrik).

Keldanîlerde Diyakon'a Şemmas/Şemaşa, Papaza Qasisa, Abuna denmekte, Matran ise Piskopos'un karşılığı olarak kullanılmaktadır. Keldanî Patriği resmî olarak Babil Patriği ünvanını taşır ve Bağdat'ta oturur. Yetki alanı içinde Türkiye, Suriye, Mısır, Irak, İran ve Lübnan'daki Keldanîler bulunur. Patrik, Keldanî dinî hiyerarşisince seçildikten sonra, Roma tarafından tasdik edilmeden önce de makamına oturabilir. Bu kanunî seçimle Patrik olmaya hak kazanır; Papa'nın onayı ise, o makamın haklarını kullanmaya yetki verir.

Günümüzde Bağdat, Basra, Musul, Kerkük, Erbil, Akra, Alkoş, Amadiye, Zaho, Tahran, Urumiye, Ahvaz, Halep, Beyrut, Kahire, Detroit ve İstanbul'da Piskoposluklar ve dünyanın değişik yerlerinde de 10'dan fazla Pat-

rik vekilliği bulunmaktadır. Keldanîler'de Bağımsız Papaz sınıfı, Düzenli Papaz sınıfı ve Seküler Papaz sınıfı bulunmakta ve bunlar icâzetlerini alabilmek için Roma, Paris, İstanbul veya Beyrut'a gitmektedirler. Seküler Papazlar kanunlarca bekârlık hükmüne tâbi tutulmamalarına rağmen, buna büyük itibar gösterirler. Pek az sayıda evli papaz bulunmakta ve bunlar da genellikle Nasturîlik'ten dönmedirler. Keldanîler'in şu andaki Patriği Mar I. Rafael Bidawet 15 Mayıs 1989'da seçildi ve hâlen Bağdat'ta ikamet etmektedir. Bidawet Gazâlî'nin Dinî Felsefesi üzerine yaptığı doktora tezinde O'nun Keldanî asıllı olduğunu da iddia etmektedir. Keldanîler'in yeryüzündeki toplum nüfusları 1 milyon civarında tahmin edilmekte ve Türkiye'deki sayıları 500 ile 1000 dolayındadır. Genellikle Diyarbakır, Mardin, Mersin ve İstanbul'da yaşayan Keldanîler'in sayısı son yıllarda gittikçe azalmakta ve başka ülkelere göç oranı hızlanmaktadır. Göçün teknolojik, sosyo-ekonomik, kültürel, bölgesel ve güvenlik olmak üzere birçok sebepleri ön plana çıkmaktadır.